

Jerzy Malinowski

Wstęp

Sztuka Europy Wschodniej Искусство Восточной Европы Art of Eastern Europe 1, 9-12

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POLSKA – ROSJA: SZTUKA I HISTORIA
ПОЛЬША – РОССИЯ: ИСКУССТВО И ИСТОРИЯ
TOM I

Jerzy Malinowski

Wstęp

Konferencja Polskich i Rosyjskich Historyków Sztuki *POLSKA-ROSJA: SZTUKA I HISTORIA / ПОЛЬША-РОССИЯ: ИСКУССТВО И ИСТОРИЯ*, zorganizowana w Warszawie w dniach 12–14 września 2012 roku, była pierwszą otwartą dla badaczy bez względu na środowisko i miejsce pracy. Do organizatorów napłynęło z samej tylko Federacji Rosyjskiej trzykrotnie więcej zgłoszeń niż można było włączyć do napiętego, trzydniowego i dwusesyjnego programu. Ilość zgłoszeń wskazała na zasadność organizacji konferencji i wzmożoną potrzebę polsko-rosyjskich kontaktów. Okazało się przy tym, że niewielu rosyjskich uczestników konferencji wcześniej odwiedziło Polskę.

W Polsce badania Europy Wschodniej ograniczają się do terenów, które stanowiły niegdyś wschodnią część dawnej Rzeczypospolitej lub do dokumentacji poloników, działalności polskich architektów i artystów w Rosji oraz kontaktów polsko-rosyjskich. Tylko nieliczni historycy sztuki, jak prof. Wojsław Molé, prof. Barbara Dąb-Kalinowska lub prof. Andrzej Turowski zajmowali lub zajmują się sztuką Rosji. W dydaktyce uniwersyteckiej w Polsce rzadko pojawiają się wykłady o sztuce rosyjskiej. Popularna wiedza o sztuce rosyjskiej zatrzymała się w Polsce na latach 70. Większe

zainteresowanie wzbudzał w Polsce suprematyzm i konstruktywizm ze względu na postaci Kazimierza Malewicza i Władysława Strzemińskiego oraz rosyjskie kontakty łódzkiej i warszawskiej awangardy. Sztuka polska nie jest przedmiotem wykładów na uniwersytetach rosyjskich. Wydawane są jednak w Rosji książki o sztuce polskiej, zwłaszcza przełomu XIX i XX wieku. Artykuły polskich autorów ukazywały się w serii „Искусство авангарда 1910–1920-х годов”, publikowanej przez Państwowy Instytut Historii Sztuki (*Государственный институт искусствознания Министерства культуры РФ*) w Moskwie. Istotnym elementem informacji stały się natomiast wystawy sztuki polskiej w Rosji.

W badaniach nad sztuką polską i rosyjską znajdujemy wiele wspólnych tematów i analogii, które mogą stać się podstawą do wspólnych inicjatyw badawczych, publikacji i wystaw. Wielu artystów polskich i polskiego pochodzenia, jak Aleksander Orłowski, Henryk Siemiradzki, Stanisław Noakowski tworzyło w Rosji i w różnym stopniu weszło równoległe do historii polskiej i rosyjskiej sztuki. W Petersburgu, Moskwie czy Kijowie silna była polska kolonia, zaś w Warszawie, Wilnie i Łodzi – rosyjska. Zachowały się polskie zabytki architektury i dzieła w muzeach Rosji oraz rosyjskie zabytki

i dzieła sztuki w Polsce. Często wymagają one inwentaryzacji, opracowania i konserwacji.

Interesująca wydaje się problematyka stylowej jednolitości (barok) czy opozycyjności (styl bizantyjsko-ruski i neogotyck nadwiślański) sztuki tego obszaru, a także ikonografii, przenikającej się wzajemnie między prawosławiem a katolicyzmem oraz symboliki władzy monarszej i państwowej.

Równie ważne są generalne studia nad sztuką rozległego obszaru Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej, który w badaniach sztuki światowej wciąż nie zajął właściwego miejsca (z częściowym wyjątkiem XX wieku). Nastąpił już czas na ściślejsze określenie roli w kulturze świata kręgu kulturowego – Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej, owego zastanawiającego syndromu rosyjsko-polsko-ukraińsko-niemiecko-żydowskiego (by wymienić tylko najważniejsze narody), który choć nie istnieje już, jednak pozostaje trwałą, wciąż rekonstruowaną na nowo, wartością wspólnej tożsamości narodów i światowej cywilizacji.

Spotkania i konferencje polskich i rosyjskich (radzieckich) historyków sztuki odbywały się od końca lat 40., były one jednak ograniczone do współpracy między konkretnymi instytucjami z obydwu stron i nieliczne personalnie. Warszawska konferencja wynikała więc z wieloletniej, lecz przerywanej wydarzeniami politycznymi, historii polsko-rosyjskich kontaktów, współpracy i wzajemnego poznania. Prawie 30 lat temu jako młody wicedyrektor Instytutu Sztuki PAN, w sytuacji kończącego się stanu wojennego w Polsce, odwiedziłem po raz pierwszy Moskwę, a w niej Państwowy Instytut Historii Sztuki Ministerstwa Kultury Federacji Rosyjskiej (*Государственный институт искусствознания Министерства культуры РФ*), z którymi Instytut Sztuki posiadał umowę o współpracy. Pozostała mi w pamięci pierwsza wizyta w instytucie na Kozickim pierieulku. Przyszedłem na spotkanie z dyrektorem Instytutu. Zostałem jednak wprowadzony do dużej Sali, gdzie zgromadziła się Rada Naukowa i pracownicy Instytutu. Pamiętam ciepły, przyjacielski ton owego spotkania. Z wieloma pracownikami naukowymi Instytutu nawiązałem wówczas trwającą wiele lat znajomość. Dzięki profesorowi Nikolajowi Chrenowowi, zastępcy dyrektora, instytut ten stał się współorganizatorem warszawskiej konferencji.

Do organizacji konferencji wydatnie przyczynili się: profesor Wiktor Wanslow, dyrektor Naukowo-Badawczego Instytutu Teorii i Histo-

rii Sztuk Pięknych Rosyjskiej Akademii Sztuki (*Научно-исследовательского института теории и истории изобразительных искусств Российской Академии художеств*), profesor Kirill Razlogow, dyrektor Rosyjskiego Instytutu Kulturoznawstwa Ministerstwa Kultury FR (*Российского института культурологии Министерства культуры РФ*), profesor Inessa Swirida, wybitna historyczka sztuki polskiej i rosyjsko-polskich kontaktów artystycznych z Instytutu Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk (*Института славяноведения Российской Академии наук*), z którym łączyła polskie środowisko naukowe wieloletnia współpraca, Swietlana Lewoszko, wicedyrektor petersburskiego oddziału Naukowo-Badawczego Instytutu Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki Rosyjskiej Akademii Architektury i Budownictwa (*Научно-исследовательского института теории и истории архитектуры и градостроительства Российской Академии архитектуры и строительных наук*) i przedstawiciel Informacyjno-Kulturalnego Centrum „Rosyjska Emigracja” (*Информационно-культурного центра „Русская эмиграция”*) w Petersburgu, a także Borys Szumiacki, dyrektor Wszechrosyjskiej Społecznej Organizacji „Stowarzyszenie Historyków Sztuki” (*Общероссийской общественной Организации „Ассоциация искусствоведов”*) w Moskwie.

W konferencji – obok przedstawicieli wymienionych instytucji – wzięli udział profesorowie i wykładowcy głównych rosyjskich uniwersytetów, jak Moskiewski Państwowy Uniwersytet im. M. Łomonosowa (*Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова*), Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny (*Российский государственный гуманитарный университет*) w Moskwie, Sankt-Petersburski Państwowy Uniwersytet (*Санкт-Петербургский государственный университет*), Rosyjski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. A. Hercena (*Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена*) w Petersburgu, a także wyższych szkół artystycznych, jak Moskiewski Państwowy Akademicki Instytut Artystyczny im. W. Surikowa (*Московский государственный академический художественный институт им. В. И. Сурикова*), Moskiewska Państwowa Akademia Artystyczno-Przemysłowa im. S. Stroganowa (*Московская государственная художественно-промышленная Академия им. С. Г. Стrogанова*), Rosyjski Uniwersytet Sztuki Teatralnej (*Российский уни-*

верситет театрального искусства), Rosyjska Akademia Malarstwa, Rzeźby i Budownictwa Ilii Głazunowa (*Российская академия живописи, ваяния и зодчества Ильи Глазунова*) w Moskwie, Sankt-Petersburski Państwowy Akademicki Instytut Malarstwa, Rzeźby i Architektury im. I. Riepina (*Санкт-Петербургский государственный академический институт живописи, скульптуры и архитектуры имени И. Е. Репина*).

Uczestniczyli także kuratorzy i pracownicy głównych muzeów rosyjskich, jak moskiewskie – Państwowe Muzeum Sztuk Pięknych im. Puszkina (*Государственный музей изобразительных искусств им. А. С. Пушкина*) i Państwowa Galeria Tretiakowska (*Государственная Третьяковская галерея*) oraz petersburskie – Państwowy Ermitaż (*Государственный Эрмитаж*) i Państwowe Muzeum Rosyjskie (*Государственный русский музей*).

Uczestnikami ze strony polskiej byli profesorem i wykładowcy uniwersytetów: Gdańskiego, Jagiellońskiego w Krakowie, Łódzkiego, Adama Mickiewicza w Poznaniu, Mikołaja Kopernika w Toruniu – współorganizatora konferencji, Warszawskiego i Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Wrocławskiego, Politechnik Białostockiej i Warszawskiej, Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku i Łodzi, Instytutu Slawistyki oraz Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Muzeum Narodowego w Warszawie, w sporej części związani także z Polskim Instytutem Studiów nad Sztuką Świata – głównym organizatorem konferencji.

Konferencja została sfinansowana przez polskie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Za poparcie idei konferencji pragnąłbym podziękować profesor Małgorzacie Omilanowskiej – wiceministrowi kultury i dziedzictwa narodowego, przedstawicielom tego resortu Jackowi Milerowi i Dorocie Janiszewskiej-Jakubiak, dzięki którym konferencja doszła do skutku, a także dr. Jerzemu Grochulskiemu, prezesowi Stowarzyszenia Architektów Polskich SARP, które jako współorganizator konferencji bezpłatnie oddało do dyspozycji sale konferencyjne.

Pragnąłbym gorąco podziękować moim współpracownikom w przygotowaniu konferencji i wydawnictw konferencyjnych: profesorowi Jerzemu Uścińowiczowi, autorowi oprawy graficznej wydawnictw, także członkowi Zarządu SARP, Irinie Gavrash – sekretarzowi naukowemu konferencji oraz profesor Swietłanie Czerwonnej (dzięki jej

pomocy nawiązywałem kontakty w rosyjskim środowisku naukowym). Dziękuję także za współpracę i pomoc Irinie Obuchowej-Zielińskiej.

Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata (<http://www.world-art.pl>) powstał w 2011 roku w wyniku połączenia Stowarzyszenia Sztuki Nowoczesnej w Toruniu (założonego w 2000 roku) i Polskiego Stowarzyszenia Sztuki Orientu w Warszawie (założonego w 2006). Instytucje te podjęły także zagadnienia sztuki Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej. Stworzone zostało Forum Historii Sztuki i Dziedzictwa Kulturowego Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej, które co dwa lata organizowało konferencje międzynarodowe. Pierwszą w 2008 roku była konferencja *Jewish Artists and Central-Eastern Europe. Art centers – identity – heritage. From the 19th century to the second world war*,¹ zorganizowana w Kazimierzu Dolnym. Druga w 2010 roku *History of art history in Central, Eastern and South-Eastern Europe*² na 200-lecie pierwszego wykładu z historii sztuki profesora Josepha Saundersa na Uniwersytecie Wileńskim, odbyła się w Toruniu. Warszawska konferencja z 2012 roku *Polska-Rosja: Sztuka i Historia / Польша–Россия: искусство и история стала się więc trzecią konferencją Forum.*

Na zakończenie konferencji została podpisana w dniu 14 września 2012 roku Umowa o współpracy w zakresie historii sztuki i ochrony dziedzictwa kulturowego między instytucjami naukowymi Rzeczypospolitej Polskiej i Federacji Rosyjskiej.

Wskazywała ona dziedziny, które mogą stać się przedmiotem wspólnych działań:

- badania nad sztuką polską i rosyjską w kontekście historii sztuki światowej,
- badania związków artystycznych polsko-rosyjskich,
- dokumentacja poloników w Rosji i rossików w Polsce, a także działalności artystów polskich w Rosji i rosyjskich w Polsce,
- badania nad polskimi i rosyjskimi koloniami artystycznymi zagranicą (m.in. w Rzymie, Paryżu, Monachium), relacjami między tymi

¹ *Jewish Artists and Central-Eastern Europe. Art centers – identity – heritage. From the 19th century to the Second World War*, opr. Jerzy Malinowski, Renata Piątkowska, Tamara Szymma-Knasiecka, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2010 (ISBN 978-83-7181-655-0).

² *History of art history in Central, Eastern and South-Eastern Europe*, t. 1–2, opr. Jerzy Malinowski, Society of Modern Art & Tako Publishing House, Toruń 2012 (ISBN 978-83-924110-8-6; ISBN 978-83-924110-9-3).

koloniami, a także sztuką polską i rosyjską na emigracji,

- badania oraz promocja współczesnej polskiej i rosyjskiej kultury artystycznej,
- badania i dokumentacja polskiego i rosyjskiego teatru oraz sztuk audio-wizualnych,
- badania nad sztuką Kościoła prawosławnego w Europie Wschodniej,
- działalność w zakresie konserwacji i restauracji dzieł sztuki,
- ochrona światowego dziedzictwa kulturowego.

Wśród form współpracy – obok konferencji i sympozjów oraz działalności w zakresie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego – wymieniono w Umowie publikację materiałów konferencyjnych oraz wspólnych badań w serii wydawniczej.

W związku z Umową Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata założył rocznik *Sztuka Europy Wschodniej / Искусство восточной Европы / Art of the East Europe*.

W tomie I za rok 2013 opublikowane zostaną artykuły z polsko-rosyjskiej konferencji w Warszawie w 2012 roku, poświęcone sztuce od XII wieku do końca XIX wieku.

Tom II za rok 2014 zawierać będzie część artykułów z konferencji, poświęconych sztuce XX wieku.

Przygotowywany jest tom III za rok 2015 z materiałami Sympozjum Polskich i Rosyjskich Historyków Sztuki *Polscy i rosyjscy artyści i architekci w koloniach artystycznych zagranicą i na emigracji politycznej 1815–1990 / Польские и русские художники и архитекторы в художественных колониях за границей и в политической эмиграции 1815–1990*, które odbyło się w Toruniu w dniach 27–28 czerwca 2013 roku jako kontynuacja warszawskiej konferencji.

Rocznik finansowany jest ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego przy wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.